

Anita Abramowska-Kmon

Instytut Statystyki i Demografii
Szkoła Główna Handlowa w Warszawie
Institute of Statistics and Demography
Warsaw School of Economics
aabram@sggw.waw.pl

POCZUCIE OSAMOTNIENIA
A ZADOWOLENIE Z ŻYCIA
OSÓB W WIEKU 50 LAT I WIĘCEJ W POLSCE
W ŚWIETLE DANYCH BADANIA GGS-PL

WSTĘP

W ostatnich kilku dziesięcioleciach w literaturze naukowej z wielu dziedzin szeroko dyskutowana jest kwestia jakości życia jednostek, która jest wielowymiarowym konceptem określanym z wielu różnych perspektyw (Walker i Mollenkopf 2007). Kwestia ta staje się istotnym obszarem polityki społecznej, gdyż jest ważnym elementem ogólnej oceny postępu ekonomicznego i społecznego (Stiglitz, Seni Fitoussi 2009). OECD (2015) określa jakość życia poprzez osiem następujących obszarów: stan zdrowia, balans praca-życie prywatne, wykształcenie i kompetencje, więzi społeczne, zaangażowanie obywatelskie i rządu, jakość środowiska, bezpieczeństwo osobiste i subiektywny dobrostan (*Subjective Well-Being – SWB*). Zgodnie z definicją OECD subiektywny dobrostan oznacza „dobry stan zdrowia psychicznego, włączając wszystkie z wielu ocen, pozytywnych i negatywnych, ludzi na temat ich życia, a także afektywne reakcje ludzi na ich doświadczenia życiowe” (OECD 2013: 10). Inaczej mówiąc ta definicja obejmuje trzy następujące elementy: ocenę dotychczasowego życia (relatywne wyobrażenie/ przekonanie dotyczące własnego życia albo jego aspektów), afekty (uczucia lub stany emocjonalne jednostki, zwykle mierzone w odniesieniu do poszczególnych momentów w czasie), eudajmonię (poczucie sensu i celu w życiu oraz dobre funkcjonowanie psychologiczne) (OECD 2013). W niniejszym artykule analizuję tylko jeden aspekt subiektywnego dobrostanu – ocenę dotychczasowego życia wyrażoną poprzez zadowolenie z życia. Element ten odzwierciedla pozytywny aspekt subiektywnej jakości życia.

Anita Abramowska-Kmon

Ponadto w analizach subiektywnego dobrostanu uwzględnia się poczucie osamotnienia i dobrostan psychiczny (Dykstra 2009). Poczucie osamotnienia, które najogólniej można zdefiniować jako nieprzyjemne doznanie wynikające z niezadowolenia jednostki z kontaktów społecznych (zarówno pod względem ich ilości jak i jakości), można uznać jako negatywny wymiar jakości życia (Dykstra 2009). Warto jednak podkreślić, iż poczucie osamotnienia jest znacznie bardziej związane z liczbą kontaktów społecznych niż z ich jakością. Badacze wyodrębniają dwa typy poczucia osamotnienia: osamotnienie społeczne i emocjonalne (de Jong Gierveld i van Tilburg 2010, Dykstra 2009, de Jong Gierveld 2006). To pierwsze oznacza brak szerszego kręgu przyjaciół i znajomych, który zapewniłby poczucie przynależności, towarzystwa i przekonania o byciu częścią wspólnoty. Natomiast osamotnienie emocjonalne oznacza brak intymnej relacji (np. ze współmałżonkiem) i towarzyszy mu uczucie niepewności i pustki.

W literaturze naukowej wiele miejsca poświęca się analizie determinant zadowolenia z życia (Blanchflower i Oswald 2004, 2008, Böhnke i Kohler 2010, Clark 2007, Gerdtam i Johannesson 2001, Helliwell 2003). Szeroko analizowany jest związek między np. wiekiem, sytuacją rodzinną, poziomem wykształcenia, stanem zdrowia, dochodem a zadowoleniem z życia. Oprócz wymienionych wyżej charakterystyk demograficznych i społeczno-ekonomicznych jednostek w analizach rozpatrywana jest relacja między różnego rodzaju aktywnościami (społeczną, fizyczną itp.) a satysfakcją życiową. Mniej miejsca poświęcono na analizę związku między poczuciem osamotnienia i zadowoleniem z życia. Dotychczasowe ustalenia wskazują na istnienie negatywnej relacji między tymi dwoma składowymi szeroko pojętej jakości życia (Hombrados-Mendieta i in. 2013). Równocześnie, zachodzące w ostatnich dziesięcioleciach oraz przewidywane zmiany w strukturze wieku ludności sprawiły, że coraz więcej miejsca w literaturze poświęca się zbiorowości osób w wieku co najmniej 50 lat. Osoby te doświadczają wielu zdarzeń demograficznych (opuszczenie domu rodzinnego przez dorosłe dzieci, owdowienie), zdrowotnych (pogorszenie się stanu zdrowia), ekonomicznych (przejście na emeryturę, utrata pracy i związane z nimi spadek dochodów), społecznych (rozpoczęcie sprawowania opieki nad niesamodzielnym członkiem rodziny), które istotnie determinują zadowolenie z życia tej zbiorowości. W związku z tym, celem niniejszego artykułu jest analiza determinant zadowolenia z życia osób w wieku 50 lat i więcej w Polsce ze szczególnym uwzględnieniem stopnia poczucia osamotnienia. Według mojej najlepszej wiedzy, do tej pory tego typu analizy nie były wykonywane dla Polski, zwłaszcza przy wykorzystaniu tak dużej bazy danych, jakiej dostarcza badanie Rodziny i Generacje (GGS-PL).

PRZEGLĄD LITERATURY, CELE PRACY I PYTANIA BADAWCZE

ZADOWOLENIE Z ŻYCIA I JEGO DETERMINANTY

W ostatnich dziesięcioleciach w literaturze naukowej poświęca się coraz więcej miejsca kwestii subiektywnego zadowolenia z życia oraz poczucia osamotnienia i ich determinant. Warto podkreślić, iż subiektywny dobrostan jest szerszym pojęciem, które obejmuje reakcje emocjonalne ludzi, dziedziny satysfakcji oraz ogólną ocenę satysfakcji życiowej (Diener i in. 1999). W Tabeli 1 przedstawiono elementy subiektywnego dobrostanu. Wynika z niej, że satysfakcję życiową można ocenić na podstawie zestawu pytań dotyczących oceny ogólnego zadowolenia z życia. W badaniach ankietowych zadowolenie z życia jest z jednej strony oceniane na podstawie jednego ogólnego pytania (np. „Biorąc wszystko pod uwagę proszę ocenić, jak jest Pani/Pani zadowolony z całego swojego życia” z czterema kategoriami odpowiedzi: bardzo zadowolony, raczej zadowolony, raczej niezadowolony, bardzo niezadowolony). Z drugiej zaś strony satysfakcję życiową można ewaluować na podstawie zestawu pięciu stwierdzeń: (1) Pod wieloma względami moje życie jest bliskie ideałowi, jaki sobie wymarzyłem(am), (2) Moja sytuacja życiowa jest doskonała, (3) Jestem całkowicie zadowolony(a) z własnego życia, (4) Do tej pory udawało mi się osiągać wiele z tego, co uważałem(am) za ważne w życiu, (5) Gdybym mógł (mogła) przeżyć moje dotychczasowe życie raz jeszcze, prawie nic bym w nim nie zmienił(a). Respondenci są proszeni o określenie, jak bardzo zgadzają się z powyższymi stwierdzeniami (od „zdecydowanie nie zgadzam się” do zdecydowanie zgadzam się”). Jest to skala satysfakcji z życia (*Satisfaction With Life Scale – SWLS*) zaproponowana przez Dienera i in. (1985). Należy podkreślić, iż nie ocenia ona zadowolenia z różnych aspektów życia (np. zdrowia, sytuacji finansowej), ale pozwala na ich włączenie i uwzględnienie ich znaczenia w ogólnej ocenie satysfakcji życiowej. Skala ta wykazuje zgodność z innymi testami subiektywnego dobrostanu, a także stabilność wyników w czasie (por. np. Pavot i Diener 1993). Poza tym jest rekomendowana jako uzupełnienie skal skoncentrowanych na zaburzeniach psychicznych lub zdrowiu emocjonalnym.

Dotychczasowe wyniki analiz dotyczących zadowolenia z życia pokazały występowanie zależności między różnymi charakterystykami demograficzno-społecznymi oraz ekonomicznymi a satysfakcją życiową¹. Do najważniejszych determinant należą: płeć, wiek, stan cywilny, poziom wykształcenia, sytuacja rodzinna, sytuacja materialna/ finansowa, stan zdrowia czy status na rynku pracy. Wyniki analiz dotyczące różnic między kobietami i mężczyznami dotyczących subiektywnego zadowolenia z życia nie są jednoznaczne. Niektóre z nich wskazują, że kobiety są

¹ W niniejszym przeglądzie literatury opisują determinanty zarówno zadowolenia/ satysfakcji z życia, jak i subiektywnego dobrostanu i poczucia szczęścia. Pojęcia te są ze sobą silnie powiązane (Baranowska 2010) i często w literaturze są stosowane wymiennie, dlatego ja też przyjąłam takie podejście.

Anita Abramowska-Kmon

Tabela 1. Elementy subiektywnego dobrostanu

Table 1. Elements of Subjective Well-Being

Pozytywny afekt <i>Pleasant affect</i>	Negatywny afekt <i>Unpleasant affect</i>	Satysfakcja życiowa <i>Life satisfaction</i>	Dziedzina satysfakcji <i>Domain satisfaction</i>
radość (<i>joy</i>)	poczucie winy i wstydu (<i>guilt and shame</i>)	pragnienie zmiany życia (<i>desire to change</i>)	praca (<i>work</i>)
euforia (<i>elation</i>)	smutek (<i>sadness</i>)	satysfakcja z obecnego życia (<i>satisfaction with current life</i>)	rodzina (<i>family</i>)
zadowolenie (<i>contentment</i>)	niepokój i zmartwienie (<i>anxiety and worry</i>)	satysfakcja z przeszłości (<i>satisfaction with past</i>)	czas wolny (<i>leisure</i>)
duma (<i>pride</i>)	złość, gniew (<i>anger</i>)		zdrowie (<i>health</i>)
przywiązanie (<i>affection</i>)	stres (<i>stress</i>)	satysfakcja z przyszłości (<i>satisfaction with future</i>)	finanse (<i>finances</i>)
szczęście (<i>happiness</i>)	depresja (<i>depression</i>)	opinia bliskich osób nt. czyjegoś życia (<i>significant others' views on one's life</i>)	osobowość (<i>self</i>)
ekstaza, uniesienie (<i>ecstasy</i>)	zazdrość (<i>envy</i>)		własna grupa (<i>one's group</i>)

Źródło: Diener i in. 1999, s. 277.

Source: Diener et al. 1999, p. 277.

bardziej zadowolone z życia niż mężczyźni (np. Blanchflower i Oswald 2004, Dear i in. 2002, Gerdtham i Johannesson 2001), inne zaś pokazują przeciwną relację (np. Böhnke i Kohler 2010). Wydaje się, że z jednej strony może to być związane z innymi charakterystykami wpływającymi na zadowolenie z życia kobiet np. gorszym stanem zdrowia, mniejszymi dochodami i niższym poziomem wykształcenia, a z drugiej strony – większą liczbą osób w sieciach społecznych oraz lepszymi relacjami z innymi ludźmi.

Wpływ wieku na satysfakcję życiową jest szeroko udokumentowany w literaturze naukowej. Wbrew panującej powszechnie opinii, że zadowolenie z życia maleje wraz z wiekiem na skutek pogarszania się stanu zdrowia, wyniki większości analiz pokazują, że związek ten można obrazowo przedstawić za pomocą litery U z minimum około 40–50 roku życia. Oznacza to, że satysfakcja życiowa początkowo maleje, a następnie rośnie wraz z wiekiem (np. Blanchflower i Oswald 2004, 2008, Böhnke i Kohler 2010, Clark 2007, Gerdtham i Johannesson 2001, Helliwell 2003). Te ustalenia stoją w sprzeczności z wcześniejszymi wynikami analiz psychologicznych, które wskazywały na brak zależności między tymi zmiennymi (np. Cantril 1965 za: Frijters i Beatton 2012, Palmore i Luikart 1972). Ponadto, Dear i in. (2002) na podstawie danych dla Australii ustalili, że związek między wiekiem a zadowo-

Poczucie osamotnienia a zadowolenie z życia osób w wieku 50 lat i więcej w Polsce...

leniem z życia, aczkolwiek słaby, jest negatywny. Warto przytoczyć także wyniki analiz López Ulloa i in. (2013), którzy dokonali przeglądu literatury analizującej związek między wiekiem a zadowoleniem z życia, nie dochodząc jednak do jednoznacznych ustaleń w tym zakresie. Ich rekomendacje dotyczą ujęcia w analizach satysfakcji z poszczególnych dziedzin życia, a także zastosowania danych panelowych, które by były prowadzone przez dłuższy czas (najlepiej od urodzenia).

Stan zdrowia (zarówno mierzony obiektywnie jak i subiektywnie) jest kolejną cechą silnie różnicującą zadowolenie z życia (Bergsma i in. 2008, Dear i in. 2002, Gerdtham i Johannesson 2001, Heukamp i Ariño 2011). Problemy zdrowotne (niepełnosprawność, różne schorzenia) obniżają znacząco subiektywny dobrostan nie tylko osób starszych. Warto podkreślić, iż większe znaczenie w tej kwestii ma subiektywna ocena zdrowia respondenta niż jego obiektywnie określany (przez np. lekarzy) stan (Palmore i Luikart 1972). Innymi słowy, osoba charakteryzująca się obiektywnie bardzo złym stanem zdrowia może dość wysoko oceniać swoje zadowolenie z życia, jeśli uważa swoje zdrowie za relatywnie dobre. Podobnie ktoś o dobrym obiektywnym stanie zdrowia może czuć niskie zadowolenie z życia, jeśli jest przekonany, że jego stan zdrowia jest kiepski. Stan zdrowia psychicznego, w tym występowanie różnych schorzeń mentalnych (np. depresja, niepokój) także obniża znacząco zadowolenie z życia (Dear i in. 2002).

Rodzina i dobre relacje rodzinne są istotnym elementem satysfakcji życiowej jednostek. Stan cywilny, sytuacja rodzinna i fakt posiadania dzieci także różnicują istotnie zadowolenie z życia. Osoby mieszkające ze współmałżonkiem/partnerem są bardziej zadowolone z życia niż te pozostające bez współmałżonka/partnera (nawet jeśli mieszkają z innymi osobami) (por. np. Blanchflower i Oswald 2004, Böhnke i Kohler 2010, Chłoń-Domińczak i in. 2014, Easterlin 2003, Stuart-Hamilton 2006, Waite 2009). Pozostawanie w relacji małżeńskiej jest pozytywnie skorelowane z lepszym stanem zdrowia (psychicznego, fizycznego) i mniejszym ryzykiem zgonu niż w przypadku osób samotnych (Uhlenberg i Mueller 2003, Verbakel 2012). Istnieje kilka tego powodów. Po pierwsze, małżeństwo ułatwia integrację społeczną, która w pozytywny sposób wpływa na samopoczucie. Po drugie, sytuacja finansowa osób pozostających w związku małżeńskim jest lepsza niż osób samotnych, która z kolei determinuje stan zdrowia i zwiększa zadowolenie z życia. Należy jednak podkreślić, iż bardzo duże znaczenie dla satysfakcji życiowej ma nie tyle sam fakt pozostawania w związku, ale raczej jakość relacji między małżonkami/partnerami, zwłaszcza dla kobiet (Carr i in. 2014). Co więcej, partner jest źródłem wsparcia emocjonalnego, które jest czynnikiem istotnie zmniejszającym poziom stresu w życiu codziennym (Verbakel 2012) i tym samym przyczyniającym się do większego zadowolenia z życia. W związku z powyższym rozwód, separacja czy owdowienie znacząco obniżają satysfakcję życiową, nawet jeśli wyłączy się efekt pogorszenia się sytuacji finansowej jednostki na skutek takiego zdarzenia (Rodriguez i in. 2014). Posiadanie dzieci może być także źródłem satysfakcji życiowej, jednak, co warto podkreślić, istotne znaczenie ma jakość rela-

Anita Abramowska-Kmon

cji między rodzicami i dziećmi (de Jong Gierveld i van Tilburg 2010, Rodriguez i in. 2014).

Poziom wykształcenia także istotnie różnicuje zadowolenie z życia (Blanchflower i Oswald 2004, Böhnke i Kohler 2010, Dear i in. 2002). Generalnie osoby legitymujące się wyższymi kategoriami wykształcenia zgłaszają wyższą satysfakcję życiową niż te słabiej wykształcone. Wykształcenie jest nie tylko (w coraz większym stopniu) istotnym warunkiem uczestnictwa jednostki w rynku pracy, w tym posiadania lepszego zatrudnienia i tym samym wyższego wynagrodzenia, ale także jest podstawą integracji społecznej i udziału w nowoczesnym świecie. Wykształcenie silnie determinuje kapitał ludzki i społeczny jednostek, jest też pozytywnie skorelowane ze stanem zdrowia i sytuacją materialną, zatem jego związek z subiektywnym dobrostanem także jest dodatni (Helliwell i Putnam 2004). Korzystna sytuacja finansowa jednostki lub jej rodziny, a także poczucie posiadania relatywnie lepszej sytuacji finansowej w porównaniu do innych osób z otoczenia zwiększa zadowolenie z życia (Ferrer-i-Carbonell 2005, Frijters i in. 2004, Gerdtham i Johannesson 2001, Mette 2005, Waldegrave i Cameron 2010).

Obecność na rynku pracy, tzn. posiadanie zatrudnienia, jest także pozytywnie skorelowane z zadowoleniem z życia (Dear i in. 2002, Helliwell i Putnam 2004). Warto podkreślić, iż największą satysfakcją życiową charakteryzują się osoby pracujące w pełnym wymiarze czasu, mniejszą zaś osoby pracujące w niepełnym wymiarze czasu, a także osoby biernie zawodowo. Najmniejszym zadowoleniem z życia odznaczają się osoby bezrobotne, szczególnie te długotrwale pozostające bez pracy. Może to być związane nie tylko z utratą dochodów, ale także utratą kapitału społecznego w miejscu pracy, wzrostem poziomu stresu i spadkiem poczucia własnej wartości (Helliwell i Putnam 2004). Brak pracy związany z przejściem na emeryturę może być źródłem negatywnych konsekwencji dla jednostki: pogarsza się stan zdrowia (zarówno fizycznego jak i psychicznego), zwiększa poczucie osamotnienia i wzrasta poziom stresu (Horner 2014). Ponadto, zaprzestanie pracy zawodowej może obniżyć zadowolenie z życia poprzez zmniejszenie liczby kontaktów społecznych i utratę znacznej części tożsamości jednostki (Horner 2014). Z drugiej zaś strony, przejście na emeryturę może przyczynić się do zwiększenia satysfakcji życiowej poprzez ograniczenie poziomu stresu związanego z wykonywaniem pracy zawodowej oraz poprzez zwiększenie ilości czasu wolnego. Warto także podkreślić, iż wpływ przejścia na emeryturę na zadowolenie z życia nie jest jednoznaczny: zależy m.in. od wieku przejścia na emeryturę, znaczenia pracy zawodowej dla tożsamości indywidualnej oraz innych charakterystyk jednostki.

Tak jak zostało zaznaczone we wstępie, poczucie osamotnienia to nieprzyjemne uczucie wynikające z rozczarowania jednostki z kontaktów społecznych, które można uznać za negatywny wymiar jakości życia (Dykstra 2009). Wyodrębniane są dwa typy poczucia osamotnienia: osamotnienie społeczne i emocjonalne (de Jong Gierveld i van Tilburg 2010, Dykstra 2009, de Jong Gierveld 2006). Wiele miejsca w ocenie jakości życia poświęca się społeczno-demograficznym czynnikom deter-

Poczucie osamotnienia a zadowolenie z życia osób w wieku 50 lat i więcej w Polsce...

minującym ryzyko odczuwania osamotnienia (de Jong Gierveld i van Tilburg 2006, 2010, Hansen i Slagsvold 2016). Generalnie, determinanty poczucia osamotnienia są podobne jak dla zadowolenia z życia. Na przykład kobiety czują się bardziej osamotnione niż mężczyźni (Hansen i Slagsvold 2015, Singh i Srivastava 2014). Natomiast posiadanie współmałżonka znacząco obniża poczucie osamotnienia. Podobnie, zły stan zdrowia i problemy zdrowotne zwiększają poczucie osamotnienia. Wyniki analiz wskazują na negatywny związek między poczuciem osamotnienia a stanem zdrowia, oznakami depresji, umiERALNOŚCIĄ czy zadowoleniem z życia i jakością życia (Hombrados-Mendieta i in. 2013, Luo i in. 2012). Niektóre analizy pokazują, że znaczenie poczucia osamotnienia dla subiektywnej jakości życia jest większe dla kobiet niż dla mężczyzn (Singh i Srivastava 2014).

Celem niniejszego artykułu jest określenie determinant subiektywnej jakości życia określonej za pomocą zadowolenia z życia osób w wieku 50 lat i więcej w Polsce. W szczególności chcę sprawdzić, czy wyniki dla Polski są zgodne z wynikami analiz przeprowadzonych dla innych krajów. Cel ten chcę osiągnąć poprzez próbę odpowiedzi na następujące pytania badawcze:

1. Czy, i jeśli tak, to w jaki sposób indywidualne charakterystyki osób w wieku 50 lat i więcej (płeć, wiek, poziom wykształcenia, sytuacja rodzinna, stan cywilny, status na rynku pracy, miejsce zamieszkania, posiadanie dziecka, sytuacja finansowa, stan zdrowia) determinują ich zadowolenie z życia?
2. Czy istnieje związek między poczuciem osamotnienia a zadowoleniem z życia?
3. Czy istnieją różnice między kobietami i mężczyznami pod względem relacji między poczuciem osamotnienia a zadowoleniem z życia?

DANE I METODA ANALIZY

DANE I ZMIENNE

Do oceny jakości życia osób w wieku 50 lat i więcej w Polsce wykorzystano dane pochodzące z drugiej rundy badania Rodziny i Generacje (GGS-PL2), zrealizowanego przez Instytut Statystyki i Demografii SGH we współpracy z Głównym Urzędem Statystycznym na przełomie 2014 i 2015 roku. Badanie to przeprowadzono w ramach międzynarodowego programu badań *Generations and Gender Programme* (GGP). Jego celem było pozyskanie informacji o procesach demograficznych w Polsce pozwalających na zrozumienie mechanizmów przyczynowo-skutkowych dotyczących tworzenia, rozwoju i rozwiązywania rodzin, relacji między generacjami, zmian społecznych ról kobiet i mężczyzn. W badaniu tym obok biografii rodzinnych, zawodowych, edukacyjnych i migracyjnych respondentów w wieku 18–84 lata zebrano informacje o ich sytuacji materialnej i kontaktach społecznych, a także o normach, wartościach, zamierzeniach i oczekiwaniach osób ankietowanych. Oryginalna baza danych zawierała informacje o ponad 13,6 tysiącach respon-

Anita Abramowska-Kmon

dentów w wieku 18–84 lata. Dla celów niniejszych analiz próba została ograniczona do osób w wieku 50 lat i więcej. Ostateczna baza danych zawierała informacje o ponad 7500 osobach.

Do oceny zadowolenia z życia wykorzystano skalę satysfakcji z życia zaproponowaną przez Dienera i współpracowników (Diener i in. 1985, Diener i in. 1999, Pavot i Diener 1993). Do utworzenia tej skali wykorzystywałam następujące stwierdzenia:

„Proszę powiedzieć, w jakim stopniu zgadza się Pan(i) z następującymi twierdzeniami?:

- Pod wieloma względami moje życie jest bliskie ideałowi, jaki sobie wymarzyłam(am);
- Moja sytuacja życiowa jest doskonała;
- Jestem całkowicie zadowolony(a) z własnego życia;
- Do tej pory udawało mi się osiągać wiele z tego, co uważałam(am) za ważne w życiu;
- Gdybym mógł (mogła) przeżyć moje dotychczasowe życie raz jeszcze, prawie nie bym w nim nie zmienił(a).”

Kafeteria odpowiedzi na te stwierdzenia kształtowała się następująco: 1 – zdecydowanie zgadzam się, 2 – zgadzam się, 3 – ani się zgadzam ani się nie zgadzam, 4 – nie zgadzam się, 5 – zdecydowanie nie zgadzam się. Z uwagi na cel niniejszej analizy odpowiedzi zostały przekodowane w ten sposób, by rosnące wartości oznaczały większe zadowolenie w badanym obszarze (tzn. wartość 1 oznaczała zdecydowanie nie zgadzam się, zaś 5 – zdecydowanie zgadzam się).

W kolejnym kroku zbudowałam nową, syntetyczną zmienną „zadowolenie z życia”, którą otrzymałam poprzez zsumowanie odpowiedzi na poszczególne stwierdzenia. Dzięki temu uzyskałam zmienną zależną opisującą ogólną satysfakcję z życia, która przyjmuje wartości z przedziału $<5; 25>$, przy czym im wyższe wartości przyjmuje ta zmienna, tym większe ogólne zadowolenie z życia. Z uwagi na przyjmowane wartości można uznać, że zmienna ta jest ciągła, co ma odzwierciedlenie w oszacowanych modelach opisanych poniżej.

Z kolei zmienną poczucie osamotnienia oszacowałam na podstawie zestawu następujących stwierdzeń:

„Proszę powiedzieć, w jakim stopniu dotyczą Pana(i) wymienione poniżej sytuacje?” z następującymi stwierdzeniami:

- Jest wiele osób, na których mogę się oprzeć w razie kłopotów (1);
- Mam poczucie ogromnej pustki (2);
- Brakuje mi ludzi wokół (3);
- Jest wiele osób, na których mogę całkowicie polegać (4);
- Często czuję się odrzucony(ona) (5);
- Jest wystarczająco dużo osób, którym czuję się bliski(a) (6).

Oryginalna kafeteria odpowiedzi na te stwierdzenia kształtowała się następująco: 1 – tak, 2 – częściowo, 3 – nie. Są to pytania wykorzystywane do utworzenia skró-

Poczucie osamotnienia a zadowolenie z życia osób w wieku 50 lat i więcej w Polsce...

conej skali osamotnienia opracowanej przez J. de Jong Gierveld i T. van Tilburga (de Jong-Gierveld i van Tilburg 1999, de Jong Gierveld 2006). W skali tej wykorzystywane są informacje zarówno o poczuciu osamotnienia emocjonalnego (*emotional loneliness scale*), jak i społecznego (*social loneliness scale*). Poczucie osamotnienia emocjonalnego jest oceniane na podstawie stwierdzeń 1, 4 i 6, zaś osamotnienie społeczne – za pomocą stwierdzeń 2, 3 i 5. Stwierdzenia 1, 4 i 6 mają wydźwięk pozytywny, w związku z tym neutralne (częściowo) lub pozytywne (tak) odpowiedzi zostały przekodowane jako 0, zaś negatywna odpowiedź (nie) została przekształcona w 1. Po zsumowaniu przekodowanych odpowiedzi na te trzy stwierdzenia uzyskano zmienną poczucie osamotnienia emocjonalnego, która przyjmuje wartości z przedziału $<0; 3>$, gdzie 0 oznacza brak poczucia osamotnienia emocjonalnego, zaś 3 – poważny stopień tego osamotnienia. Z kolei stwierdzenia 2, 3 i 5 mają charakter negatywny i neutralne (czasami) lub negatywne (nie) odpowiedzi zostały przekształcone w wartość 0, zaś pozytywna (tak) przyjęła wartość 1. Podobnie, wynikowa zmienna poczucie osamotnienia społecznego, jako suma przekodowanych wartości, przyjmuje wartości z przedziału $<0; 3>$, gdzie 0 oznacza brak poczucia osamotnienia społecznego, zaś 3 – poważny stopień tego osamotnienia. W kolejnym kroku utworzyłam zmienną poczucie osamotnienia, będącą sumą wartości przyjmowanych przez zmienne cząstkowe otrzymane wyżej. W związku z tym ostateczna zmienna opisująca stopień poczucia osamotnienia przyjmuje wartości z przedziału $<0; 6>$, gdzie 0 oznacza brak poczucia osamotnienia, a 6 – wysoki stopień poczucia osamotnienia. Powyżej opisany sposób kodowania tej zmiennej jest zgodny z propozycją Autorów wykorzystanej skali osamotnienia (J. de Jong Gierveld i T. van Tilburga). Ze względu na dobre własności psychometryczne skali (de Jong Gierveld i van Tilburg 1999), zmienną opisującą poczucie osamotnienia można uznać za zmienną ciągłą i jako taka została ona włączona do oszacowanych modeli.

Tabela 2 przedstawia statystyki opisowe dla zmiennych objaśniających w modelach, których specyfikacja została opisana w dalszej części artykułu. Kobiety stanowiły 62% analizowanej zbiorowości osób w wieku 50 lat i więcej. Najwięcej było osób w wieku 60–64 lata, zaś najmniej – osób w wieku 80 lat i więcej, stanowiły one odpowiednio 21% oraz 6,1% tej zbiorowości. Ponad połowę analizowanej próby stanowiły osoby o najniższych kategoriach wykształcenia – 53% osób miało co najwyżej wykształcenie zasadnicze zawodowe. Z kolei osób legitymujących się wykształceniem wyższym lub policealnym było prawie 15%. Warto podkreślić, że kobiety częściej niż mężczyźni posiadały co najmniej średnie wykształcenie. Blisko 60% stanowiły osoby pozostające w związkach (formalnych bądź nie), jednakże udziały te różnią się znacząco dla kobiet i mężczyzn: połowa kobiet i 3/4 mężczyzn należało do tej kategorii stanu cywilnego. Ponad 27% respondentów w wieku 50 lat lub więcej mieszkało samotnie, zaś niewiele ponad 1/3 tylko ze współmałżonkiem (partnerem). Podobnie jak wyżej występują znaczne różnice w strukturze kobiet i mężczyzn pod względem sytuacji rodzinnej. Na przykład, zaledwie 17% mężczyzn oraz 33,5% kobiet z tej zbiorowości mieszkało samotnie. Z kolei męż-

Anita Abramowska-Kmon

czyżni mieszkali ze współmałżonką (partnerką) znacznie częściej (blisko 45%) niż kobiety mieszkali jedynie ze współmałżonkiem (partnerem, 30,4%). Prawie co piąty ankietowany w wieku 50 lat i więcej był bezdzietny i udziały te różnią się dla obu płci: 23% mężczyzn oraz 16,7% kobiet nie posiadało dzieci. Z kolei blisko 25% analizowanej próby było niepełnosprawnych, częściej mężczyźni (25,7%) niż kobiety (21,4%). Zdecydowana większość respondentów w wieku co najmniej 50 lat była bierna zawodowo: 79% kobiet i 65% mężczyzn. Osoby bezrobotne stanowiły prawie 4% tej zbiorowości. Mieszkańców miast było ponad 63% badanej grupy. Jeśli zaś chodzi o subiektywną sytuację finansową gospodarstwa domowego, to zdecydowana większość (60,6%) osób w wieku 50 lat i więcej przyznała, że ma trudności „w wiązaniu końca z końcem”. Osoby odczuwające wysoki poziom poczucia osamotnienia stanowiły prawie 7% analizowanej zbiorowości, zaś osób nieodczuwających osamotnienia było ponad 1/3 próby. Różnice między kobietami i mężczyznami są niewielkie, aczkolwiek można zauważyć, iż kobiety nieco rzadziej odczuwały w jakimś stopniu osamotnienie.

Tabela 2. Statystyki opisowe dla zmiennych niezależnych w modelach

Table 2. Descriptive statistics for independent variables in the models

Cecha / Variable	Udział / Proportion		
	mężczyźni	kobiety	ogółem
Płeć / Sex			
mężczyźni / men	nd.	nd.	38,0
kobiety / women	nd.	nd.	62,0
Grupa wieku / Age group			
50–54 lata (50–54 years)	13,7	12,0	12,6
55–59 lat (55–59 years)	18,8	17,3	17,9
60–64 lata (60–64 years)	21,4	20,8	21,0
65–69 lat (65–69 years)	19,7	17,9	18,6
70–74 lata (70–74 years)	11,1	12,9	12,2
75–79 lat (75–79 years)	10,0	12,7	11,7
80 lat i więcej (80 years and more)	5,4	6,5	6,1
Poziom wykształcenia / Level of education			
podstawowe i niższe / primary and lower	20,4	27,7	24,9
zasadnicze zawodowe i gimnazjalne / vocational and gymnasium	38,4	21,8	28,1
średnie / secondary	26,4	31,9	29,8
wyższe i policealne / tertiary and post-secondary	14,9	18,6	17,2

Poczucie osamotnienia a zadowolenie z życia osób w wieku 50 lat i więcej w Polsce...

Tabela 2. ciąg dalszy
 Table 2. continued

Cecha / Variable	Udział / Proportion		
	mężczyźni	kobiety	ogółem
<i>Stan cywilny / Marital status</i>			
kawaler/panna / <i>never married</i>	9,1	6,0	7,2
żonaty/zamężna, w kohabitacji / <i>married, in cohabitation</i>	75,2	50,4	59,8
wdowiec/wdowa / <i>widowed</i>	9,4	34,7	25,1
rozwódzony/rozwódzona, w separacji / <i>divorced, in separation</i>	6,2	8,9	7,9
<i>Sytuacja rodzinna (typ gosp. domowego) / Living arrangements</i>			
samotnie / <i>living alone</i>	17	33,5	27,2
tylko z małżonkiem / <i>with spouse only</i>	44,6	30,4	35,8
z małżonkiem i innymi osobami / <i>with spouse and other persons</i>	30,9	20,1	24,2
bez małżonka, ale z innymi osobami / <i>without spouse, but with other persons</i>	7,4	16,0	12,7
<i>Posiadanie dzieci / Having children</i>			
nie / <i>no</i>	23,0	16,7	19,1
tak / <i>yes</i>	77,0	83,3	80,9
<i>Niepelnosprawność / Disability</i>			
nie / <i>without disability</i>	74,3	78,6	76,9
tak / <i>with disability</i>	25,7	21,4	23,1
<i>Status na rynku pracy / Employment status</i>			
bierny zawodowo / <i>economically inactive</i>	65,0	79,0	73,7
pracujący / <i>in employment</i>	30,1	17,7	22,4
bezrobotny / <i>unemployed</i>	4,9	3,3	3,9
<i>Miejsce zamieszkania / Place of residence</i>			
miasto / <i>urban</i>	60,6	64,8	63,2
wieś / <i>rural</i>	39,4	35,2	36,8
<i>Sytuacja materialna gosp. dom. – wiązanie końca z końcem / Financial situation of HH – Household able to make ends meet</i>			
z dużą trudnością / <i>with great difficulty</i>	11,3	13,4	12,6
z trudnością / <i>with difficulty</i>	17,1	20,3	19,1
raczej z trudnością / <i>with some difficulty</i>	27,8	29,6	28,9
raczej z łatwością / <i>fairly easily</i>	30,6	26,1	27,8
z łatwością / <i>easily</i>	11,5	9,2	10,1
z dużą łatwością / <i>very easily</i>	1,6	1,4	1,5

Anita Abramowska-Kmon

Tabela 2. ciąg dalszy

Table 2. continued

Cecha / Variable	Udział / Proportion		
	mężczyźni	kobiety	ogółem
Poczucie osamotnienia / Loneliness			
0 brak poczucia osamotnienia / not lonely	34,0	34,9	34,6
1	14,6	16,6	15,8
2	16,0	15,0	15,4
3	15,9	13,6	14,5
4	7,6	7,2	7,4
5	5,4	5,4	5,4
6 wysoki stopień poczucia osamotnienia / severely lonely	6,4	7,3	6,9

Uwaga: udziały sumują się do 100 w kolumnach.

Note: proportions sum up to 100 in columns.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z drugiej rundy badania Rodziny i Generacje – GGS-PL-2 (dane nieważone).

Source: own calculations based on data from the second wave of the Polish Generations and Gender Survey GGS-PL-2 (unweighted data).

Prawie wszystkie zmienne niezależne (z wyjątkiem sytuacji finansowej oraz poczucia osamotnienia) włączono do modeli jako zmienne jakościowe. Zmienne o dwóch kategoriach odpowiedzi przekształciłam w zmienne binarne, tak że 0 oznaczało kategorię odniesienia. Zatem w przypadku płci kategorią referencyjną byli mężczyźni, dla miejsca zamieszkania – osoby mieszkające na wsi, dla zmiennej niepełnosprawność – osoby bez niepełnosprawności, zaś dla zmiennej opisującej fakt posiadania dzieci – osoby bezdzietne. Z kolei dla zmiennych jakościowych o trzech lub więcej kategoriach utworzyłam zestawy zmiennych zero-jedynkowych w ten sposób, by po włączeniu ich do modelu jedna z kategorii była grupą odniesienia. W związku z tym dla zmiennej grupa wieku kategorią referencyjną były osoby w wieku 50–54 lata, dla zmiennej poziom wykształcenia – wykształcenie podstawowe i niższe, dla stanu cywilnego – osoby w związku, dla sytuacji rodzinnej – osoby mieszkające samotnie, zaś dla zmiennej status na rynku pracy – osoby bierne zawodowo. Ponadto przyjąłam, że zmienne opisujące subiektywną sytuację finansową gospodarstwa domowego oraz poczucie osamotnienia mogą być włączone do modeli jako zmienne ciągłe.

METODA

Z uwagi na przyjęty ciągły charakter zmiennej zależnej opisującej zadowolenie z życia, która przyjmuje wartości z przedziału <5; 25>, do analiz zastosowano klasyczny model regresji liniowej. Oszacowano dwa modele regresji liniowej, które są realizacją celu niniejszego artykułu, czyli analizy determinant zadowolenia z życia osób w wieku

Poczucie osamotnienia a zadowolenie z życia osób w wieku 50 lat i więcej w Polsce...

50 lat i więcej w Polsce. W modelu 1 zmiennymi objaśniającymi były podstawowe zmienne społeczno-demograficzne jednostek (płeć, wiek w podziale na 5-letnie grupy wieku, miejsce zamieszkania, stan zdrowia mierzony występowaniem niepełnosprawności) oraz zmienne opisujące sytuację rodzinną (stan cywilny, typ gospodarstwa domowego, fakt posiadania dzieci) i ekonomiczną (subiektywna ocena sytuacji finansowej gospodarstwa domowego²), aktywność zawodową oraz poziom wykształcenia. Natomiast w celu sprawdzenia, czy istnieje związek między poczuciem osamotnienia oraz zadowoleniem z życia w modelu 2 włączyłam dodatkowo zmienną poczucie osamotnienia przyjmującą wartości z przedziału $<0; 6>$ jako zmienną ciągłą. Ponadto w celu zbadania, czy związki między zmiennymi niezależnymi a zadowoleniem z życia są różne dla kobiet i mężczyzn oszacowałam oba powyższe modele oddzielnie dla każdej z płci.

WYNIKI

Wyniki analiz opisowych przeprowadzonych dla zmiennej syntetycznej opisującej zadowolenie z życia przedstawiono w Tabeli 3. Jak wspomniano wcześniej, zmienna ta może przyjmować wartości z przedziału $<5; 25>$. Średni wynik dla osób w wieku 50 lat i więcej wyniósł 15,2 i można zaobserwować jego zróżnicowanie według różnych charakterystyk respondentów. Duże różnice odnotowano dla poziomu wykształcenia: średnie zadowolenie z życia dla osób z wykształceniem wyższym i policealnym wyniosło 16,2, zaś dla osób z wykształceniem podstawowym i niższym 14,7. Jak można było oczekiwać osoby pozostające w związkach (zarówno formalnych jak i nieformalnych) były średnio biorąc bardziej zadowolone z życia niż osoby stanu wolnego (16 punktów wobec 13). Podobnie osoby mieszkające tylko ze współmałżonkiem charakteryzowały się większą satysfakcją z życia (16,3) niż te mieszkające samotnie (14,1) lub z innymi osobami (ale bez współmałżonka) (13,8). Posiadanie dzieci w mniejszym stopniu różnicowało zadowolenie z życia: średni wynik dla osób posiadających dzieci wyniósł 15,5, zaś dla osób bezdzietnych – 14,1. Stan zdrowia wyrażony poprzez odczuwanie niepełnosprawności również okazał się czynnikiem różnicującym satysfakcję życiową osób w wieku 50 lat i więcej: osoby niepełnosprawne odznaczały się niższym zadowoleniem z życia niż osoby bez niepełnosprawności (średnie wyniosły odpowiednio: 14,3 i 15,2). Osoby pracujące charakteryzowały się większą średnią satysfakcją życiową (15,7) niż osoby bierne zawodowo (15,2) oraz bezrobotne (12,8). Jak można było oczekiwać subiektywna sytuacja finansowa gospo-

² W niniejszych analizach do oceny sytuacji ekonomicznej gospodarstwa domowego wykorzystano zmienną opisującą subiektywną ocenę sytuacji finansowej gospodarstwa domowego: „*Jak Pan(i) ocenia aktualną sytuację materialną gospodarstwa domowego, biorąc pod uwagę również dochody wnoszone przez innych jego członków do wspólnego budżetu? Czy Pana(i) gospodarstwo domowe „wiąże koniec z końcem”?* z możliwymi odpowiedziami: 1. z dużą trudnością, 2. z trudnością, 3. raczej z trudnością, 4. raczej z łatwością, 5. z łatwością, 6. z dużą łatwością. Im większa wartość tej zmiennej, tym lepsza sytuacja finansowa gospodarstwa domowego.

Anita Abramowska-Kmon

darstwa domowego w dużym stopniu różnicuje poziom zadowolenia z życia: średnia dla osób o najtrudniejszej sytuacji finansowej wyniosła 12,3, zaś dla tych najlepiej sytuowanych – 17,8. Natomiast dla osób nieosamotnionych średni wynik wyniósł prawie 17, zaś tych odczuwających najwyższy poziom osamotnienia – jedynie 11,2.

Tabela 3. Zadowolenie z życia wśród osób w wieku 50 lat i więcej w Polsce
 Table 3. Satisfaction with life among persons aged 50 years or more in Poland

Cecha / Variable	Średnia / Mean	Błąd standardowy / Standard error
Ogółem / Total	15,23	0,04
Płeć / Sex		
mężczyźni / men	15,39	0,07
kobiety / women	15,14	0,05
Grupa wieku / Age group		
50–54 lata (50–54 years)	14,97	0,12
55–59 lat (55–59 years)	14,85	0,10
60–64 lata (60–64 years)	15,42	0,09
65–69 lat (65–69 years)	15,36	0,10
70–74 lata (70–74 years)	15,29	0,11
75–79 lat (75–79 years)	15,45	0,12
80 lat i więcej (80 years and more)	15,32	0,16
Poziom wykształcenia / Level of education		
podstawowe i niższe / primary and lower	14,65	0,08
zasadnicze zawodowe i gimnazjalne / vocational and gymnasium	15,03	0,08
średnie / secondary	15,36	0,07
wyższe i policealne / tertiary and post-secondary	16,23	0,09
Stan cywilny / Marital status		
kawaler/ panna / never married	13,01	0,16
żonaty/zamężna, w kohabitacji / married, in cohabitation	16,02	0,05
wdowiec/wdowa / widowed	14,65	0,08
rozwidziony/rozwidziona, w separacji / divorced, in separation	13,11	0,15
Sytuacja rodzinna (typ gosp. domowego) / Living arrangements		
samotnie / living alone	14,14	0,08
tylko z małżonkiem / with spouse only	16,26	0,06
z małżonkiem i innymi osobami / with spouse and other persons	15,73	0,08
bez małżonka, ale z innymi osobami / without spouse, but with other persons	13,75	0,11

Poczucie osamotnienia a zadowolenie z życia osób w wieku 50 lat i więcej w Polsce...

Tabela 3. ciąg dalszy

Table 3. continued

Cecha / Variable	Średnia / Mean	Błąd standardowy / Standard error
<i>Posiadanie dzieci / Having children</i>		
nie / no	14,14	0,10
tak / yes	15,49	0,04
<i>Niepełnosprawność / Disability</i>		
tak / with disability	14,28	0,09
nie / without disability	15,52	0,05
<i>Status na rynku pracy / Employment status</i>		
bierny zawodowo / economically inactive	15,22	0,05
pracujący / in employment	15,70	0,08
bezrobotny / unemployed	12,77	0,23
<i>Miejsce zamieszkania / Place of residence</i>		
miasto / urban	15,34	0,05
wieś / rural	15,06	0,07
<i>Sytuacja materialna gosp. dom. – wiązanie końca z końcem / Financial situation of HH – Household able to make ends meet</i>		
z dużą trudnością / with great difficulty	12,34	0,11
z trudnością / with difficulty	14,13	0,09
raczej z trudnością / with some difficulty	15,24	0,07
raczej z łatwością / fairly easily	16,35	0,07
z łatwością easily	17,50	0,11
z dużą łatwością / very easily	17,75	0,32
<i>Poczucie osamotnienia / Loneliness</i>		
0 brak poczucia osamotnienia / not lonely	16,99	0,06
1	15,99	0,09
2	15,30	0,09
3	14,12	0,09
4	13,43	0,14
5	12,16	0,15
6 wysoki stopień poczucia osamotnienia / severely lonely	11,23	0,14

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z drugiej rundy badania Rodziny i Generacje – GGS-PL-2 (dane nieważone).

Source: own calculations based on data from the second wave of the Polish Generations and Gender Survey GGS-PL-2 (unweighted data).

Anita Abramowska-Kmon

Wyniki oszacowań parametrów klasycznych modeli regresji liniowej (Model 1 i Model 2) przedstawiono w Tabelach 4 i 5. Wyniki modeli dotyczące zależności między zmiennymi objaśniającymi a zmienną objaśnianą są zgodne z ustaleniami pochodzącymi z innych analiz opisanych w literaturze dotyczącej zadowolenia z życia. Wyniki przeprowadzonych analiz pokazały, że oszacowania parametrów dla prawie wszystkich zmiennych objaśniających (przynajmniej dla większości kategorii) są statystycznie istotne na poziomie istotności 0,001 lub 0,05 oraz w niektórych przypadkach na poziomie 0,1. Dla wszystkich modeli jedynie zmienna „miejsce zamieszkania”, zaś w modelach dla obu płci łącznie – zmienna „pleć” okazały się nieistotne statystycznie. Nieistotne oszacowania dla płci otrzymane dla obu modeli estymowanych dla ogółu populacji oznaczają zbliżony poziom zadowolenia z życia kobiet i mężczyzn. Być może wynika to z różnic w determinantach satysfakcji życiowej dla obu płci, które równoważą się i w efekcie średni poziom jest na zbliżonym poziomie.

Poniżej zostaną omówione wyniki Modelu 1 oszacowanego dla populacji ogółem oraz oddzielnie dla kobiet i mężczyzn. Zgodnie z oczekiwaniami wraz z wiekiem rośnie poczucie zadowolenia z życia wśród osób w wieku 50 lat i więcej (w modelu dla kobiet i mężczyzn łącznie) i jest ono dla wszystkich grup wieku (z wyjątkiem grupy 55–59 lat) większe niż dla osób w wieku 50–54 lata. Natomiast w modelach dla obu płci wyniki nie są tak jednoznaczne: dla mężczyzn satysfakcja z życia jest istotnie większa dla osób w wieku 70 lat i więcej, natomiast dla kobiet dla grupy wieku 60–64 lata oraz 75 lat i więcej. Podobnie, jak opisano to szeroko w literaturze, wykształcenie jest czynnikiem pozytywnie skorelowanym z satysfakcją życiową: osoby z wykształceniem wyższym i policealnym były bardziej zadowolone z życia niż osoby o niższych kategoriach wykształcenia. Warto podkreślić, że dla mężczyzn związek ten jest widoczny także dla osób z wykształceniem średnim i zasadniczym zawodowym, zaś w przypadku kobiet istotne różnice można tylko zaobserwować dla osób z wyższym wykształceniem. Jak można było oczekiwać, subiektywna ocena sytuacji finansowej gospodarstwa domowego okazała się być pozytywnie skorelowana z zadowoleniem z życia wśród osób w wieku 50 lat i więcej. Warto podkreślić, że osoby pracujące zawodowo są bardziej zadowolone z życia niż osoby biernie zawodowo, aczkolwiek związek ten jest istotny jedynie dla mężczyzn. Natomiast fakt pozostawania bez pracy zmniejszał satysfakcję życiową w porównaniu do osób biernych zawodowo, co ważne w większym zakresie dla mężczyzn niż dla kobiet. Z kolei osoby niepełnosprawne charakteryzowały się istotnie niższym poziomem zadowolenia z życia niż osoby bez niepełnosprawności. Także sytuacja rodzinna różnicuje satysfakcję życiową respondentów w wieku 50 lat i więcej, aczkolwiek należy podkreślić, iż związek ten jest nieco silniejszy dla kobiet niż dla mężczyzn. Osoby owdowiałe odznaczały się większym, zaś osoby rozwiedzione oraz kawalerowie i panny mniejszym zadowoleniem z życia niż osoby pozostające w związku (formalnym lub nieformalnym). Należy także podkreślić, że w przypadku mężczyzn oszacowania te są istotne jedynie dla kategorii „rozwiedziony/ w separacji”, a dla

Poczucie osamotnienia a zadowolenie z życia osób w wieku 50 lat i więcej w Polsce...

kobiet także dla panien. Można zatem uznać, że osoby owdowiałe charakteryzują się większym (model dla kobiet i mężczyzn łącznie) lub zbliżonym (modele dla obu płci oddzielnie) zadowoleniem z życia do osób pozostających w związkach. Wynik ten jest zaskakujący, gdyż jest niezgodny z ustaleniami dotychczasowych analiz pokazujących, że osoby owdowiałe cechują się mniejszą satysfakcją życiową niż osoby posiadające współmałżonka/ partnera. Z jednej strony może to być związane z tym, że osoby te będąc wcześniej w związku mogły zbudować silne relacje z innymi ludźmi (przyjaciółmi, dziećmi, członkami rodziny), co uchroniło je przed negatywnymi konsekwencjami utraty współmałżonka i przyczynia się do utrzymania zadowolenia z życia na zbliżonym poziomie jak w czasie trwania małżeństwa. Z drugiej strony, wyniki analiz pokazują, iż to nie sam fakt pozostawania w intymnej relacji z drugą osobą zwiększa zadowolenie z życia, lecz bardziej jakość tej relacji jest tutaj kluczowa (np. Carr i in. 2014, Hank i Wagner 2013). Wydaje się, że można zatem przyjąć, że w przypadku utraty partnera, z którym pozostawało się w niesatysfakcjonującym związku nie przyczynia się do zmniejszenia zadowolenia z życia. Osoby mieszkające ze współmałżonkiem w tym samym gospodarstwie domowym były bardziej zadowolone z życia niż te mieszkające samotnie. Z kolei osoby nie mieszkające z małżonkiem, ale z innymi osobami miały zbliżony poziom satysfakcji życiowej do osób tworzących jednoosobowe gospodarstwo domowe. Posiadanie dzieci także zwiększa zadowolenie z życia w porównaniu do osób bezdzietnych, przy czym ten przyrost jest prawie dwukrotnie większy dla kobiet niż dla mężczyzn. Może to oznaczać, że dla kobiet posiadanie dzieci w większym stopniu zwiększa satysfakcję życiową niż dla mężczyzn.

Wyniki Modelu 2 (dla populacji ogółem oraz oddzielnie dla obu płci) pokazują jednoznacznie, że poczucie osamotnienia jest negatywnie skorelowane z zadowoleniem z życia i jego znaczenie jest nieco większe dla kobiet niż dla mężczyzn. Tym samym można uznać, że uzyskane rezultaty są zgodne z wynikami dotychczasowych analiz. Włączenie do Modelu 2 zmiennej „Poczucie osamotnienia” zmniejsza nieco oszacowania parametrów dla większości pozostałych istotnych zmiennych objaśniających w modelu regresji (np. poziom wykształcenia, stan cywilny, niepełnosprawność, aktywność zawodowa, sytuacja finansowa gospodarstwa domowego). Jej wpływ w przypadku grup wieku jest nieco inny: dla osób do 69 r.ż. oszacowania parametrów uległy zmniejszeniu, a dla osób powyżej tego wieku – zwiększeniu (we wszystkich trzech modelach). Może to świadczyć o większym stopniu osamotnienia wśród osób najstarszych, które może wynikać z utraty ważnych osób w życiu jednostki (współmałżonka, przyjaciół, rodzeństwa). Ponadto włączenie do modeli poczucia osamotnienia sprawiło, że zmianie uległy oszacowania dla stanu cywilnego – są one istotne jedynie dla kategorii „rozwidziony/a, w separacji”, aczkolwiek ich wartości uległy zmniejszeniu. Oznacza to, że w Modelu 2 znaczenie stanu cywilnego dla zadowolenia z życia uległo zmniejszeniu i tym samym to raczej poczucie osamotnienia determinuje satysfakcję życiową niż sam fakt posiadania lub nie współmałżonka/ partnera. Ponadto w modelu dla obu płci łącznie oszacowania

Tabela 4. Determinanty zadowolenia z życia wśród osób w wieku 50 lat i więcej (Model 1)
 Table 4. Determinants of life satisfaction among people aged 50 years or more (Model 1)

Zmienna / Variable	Model 1 – zadowolenie z życia / Model 1 – life satisfaction														
	Ogółem / Total					Mężczyźni / Men					Kobiety / Women				
	β	SE	istotność / significance	β	SE	istotność / significance	β	SE	istotność / significance	β	SE	istotność / significance			
	0,105	0,080	0,191	nd.	nd.	nd.	nd.	nd.	nd.	nd.	nd.	nd.			
kobiety / women	0,105	0,080	0,191	nd.	nd.	nd.	nd.	nd.	nd.	nd.	nd.	nd.			
	Płeć (ref. mężczyzna) / Sex (ref. men)														
	Grupy wieku (ref. 50–54 lata) / Age groups (ref. 50–54 years)														
55–59 lat / 55–59 years	–0,002	0,135	0,987		–0,178	0,204		0,383		0,135	0,180	0,453			
60–64 lata / 60–64 years	0,354	0,146	0,015	**	0,231	0,213		0,277		0,470	0,202	0,020			
65–69 lat / 65–69 years	0,327	0,160	0,041	**	0,364	0,242		0,133		0,326	0,214	0,127			
70–74 lata / 70–74 years	0,357	0,176	0,043	**	0,459	0,273		0,093	*	0,323	0,234	0,168			
75–79 lat / 75–79 years	0,518	0,179	0,004	***	0,496	0,282		0,078	*	0,535	0,237	0,024			
80 lat i więcej / 80 years and more	0,555	0,210	0,008	***	0,753	0,334		0,024	**	0,460	0,274	0,093			
	Miejsce zamieszkania (ref. wieś) / Place of residence (ref. rural)														
Miasto / Urban	–0,060	0,081	0,460		–0,044	0,127		0,731		–0,079	0,106	0,455			
	Poziom wykształcenia (ref. podstawowe i niższe) / Level of education (ref. primary and lower)														
zasadnicze zawodowe i gimnazjalne / vocational and gymnasium	0,062	0,105	0,558		0,346	0,163		0,034	**	–0,078	0,140	0,578			
średnie / secondary	0,144	0,106	0,173		0,466	0,180		0,010	***	0,000	0,131	0,998			
wyższe i policealne / tertiary and postsecondary	0,564	0,126	0,000	***	0,979	0,212		0,000	***	0,373	0,159	0,019			
	Stan cywilny (ref. żonaty/zamężna, w kohabitacji) / Marital status (ref. married, in cohabitation)														
kawaler/panna / never married	–0,519	0,259	0,045	**	–0,365	0,379		0,336		–0,591	0,355	0,096			
wdowiec/wdowa / widowed	0,422	0,235	0,072	*	0,614	0,378		0,104		0,235	0,309	0,447			

Poczucie osamotnienia a zadowolenie z życia osób w wieku 50 lat i więcej w Polsce...

rozwidziony/rozwidziona (w separacji) / divorced (in separation)	-0,972	0,244	0,000	***	-1,262	0,376	0,001	***	-0,931	0,322	0,004	***
Sytuacja rodzinna (ref. samotnie) / Living arrangements (ref. living alone)												
tylko z małżonkiem / with spouse only	1,414	0,231	0,000	***	1,839	0,345	0,000	***	1,111	0,312	0,000	***
z małżonkiem i innymi osobami / with spouse and other people	1,324	0,239	0,000	***	1,782	0,353	0,000	***	0,965	0,324	0,003	***
bez małżonka, ale z innymi osobami / without spouse, but with others	-0,161	0,125	0,196		0,063	0,254	0,803		-0,271	0,145	0,062	*
Niepełnosprawność (ref. bez niepełnosprawności) / Disability (ref. without disability)												
z niepełnosprawnością / with disability	-0,667	0,089	0,000	***	-0,724	0,140	0,000	***	-0,630	0,117	0,000	***
Status na rynku pracy (ref. bierny zawodowo) / Employment status (ref. economically inactive)												
pracujący / in employment	0,280	0,116	0,016	**	0,314	0,172	0,068	*	0,259	0,164	0,114	
bezrobotny / unemployed	-1,087	0,203	0,000	***	-1,467	0,297	0,000	***	-0,610	0,283	0,031	**
Posiadanie dzieci (ref. nie) / Having children (ref. no)												
tak / yes	0,594	0,111	0,000	***	0,330	0,171	0,054	*	0,747	0,146	0,000	***
Sytuacja materialna gosp. dom. / Financial situation of HH	0,930	0,033	0,000	***	0,935	0,052	0,000	***	0,924	0,042	0,000	***
Stała / Constant	10,254	0,228	0,000	***	10,023	0,330	0,000	***	10,488	0,301	0,000	***
N	7390				2815				4575			
R ²	0,250				0,310				0,216			

Oznaczenia: β – oszacowanie parametrów modelu, SE – błąd standardowy oszacowania parametrów.

Note: β – parameter estimates, SE – standard errors.

Istotność oszacowań parametrów: ***0,001; **0,05; * 0,1

Significance of parameters estimates: ***0,001; **0,05; * 0,1

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z drugiej rundy badania Rodziny i Generacje – GGS-PL-2 (dane nieważone).
Source: own calculations based on data from the second wave of the Polish Generations and Gender Survey GGS-PL-2 (unweighted data).

Anita Abramowska-Kmon

Tabela 5. Determinanty zadowolenia z życia wśród osób w wieku 50 lat i więcej (Model 2)
 Table 5. Determinants of life satisfaction among people aged 50 years or more (Model 2)

Zmienna Variable	Model 2 – zadowolenie z życia / Model 2 – life satisfaction									
	Ogółem / Total			Mężczyźni / Men			Kobiety / Women			istotność / significance
	β	SE	istotność / significance	β	SE	istotność / significance	β	SE	istotność / significance	
	-0,053	0,074	0,471	nd.	nd.	nd.	nd.	nd.	nd.	nd.
	Płeć (ref. mężczyzna) / Sex (ref. men)									
	Grupy wieku (ref. 50–54 lata) / Age groups (ref. 50–54 years)									
kobiety women	-0,001	0,123	0,992	-0,122	0,189	0,521	0,095	0,163	0,561	
55–59 lat / 55–59 years	0,320	0,133	0,016	**	0,251	0,198	0,425	0,183	0,020	**
60–64 lata / 60–64 years	0,303	0,146	0,038	**	0,349	0,225	0,328	0,194	0,091	*
65–69 lat / 65–69 years	0,377	0,161	0,019	**	0,483	0,253	*	0,360	0,212	*
70–74 lata / 70–74 years	0,538	0,164	0,001	***	0,599	0,262	**	0,556	0,215	***
75–79 lat / 75–79 years	0,756	0,192	0,000	***	0,887	0,311	***	0,728	0,248	***
80 lat i więcej / 80 years and more	Miejsce zamieszkania (ref. wieś) / Place of residence (ref. rural)									
miasto / urban	0,004	0,074	0,959		0,100	0,119	0,397	-0,059	0,096	0,539
	Poziom wykształcenia (ref. podstawowe i niższe) / Level of education (ref. primary and lower)									
zasadnicze zawodowe i gimnazjalne / vocational and gymnasium	0,012	0,096	0,904		0,289	0,152	0,057	*	-0,126	0,127
średnie / secondary	0,028	0,097	0,770		0,305	0,168	0,069	*	-0,081	0,119
wyższe i policealne / tertiary and postsecondary	0,458	0,115	0,000	***	0,850	0,197	0,000	***	0,303	0,144
	Stan cywilny (ref. żonaty/zamężna, w kohabitacji) / Marital status (ref. married, in cohabitation)									
kawaler/panna / never married	-0,300	0,237	0,205		-0,269	0,353	0,446	-0,301	0,321	0,350
wdowiec/wdowa / widowed	0,327	0,214	0,128		0,407	0,351	0,247	0,327	0,280	0,243

Poczucie osamotnienia a zadowolenie z życia osób w wieku 50 lat i więcej w Polsce...

rozwidziony/rozwidziona (w separacji) / divorced (in separation)	-0,740	0,223	0,001	***	-0,963	0,350	0,006	***	-0,648	0,292	0,027	**	
Sytuacja rodzinna (ref. samotnie) / Living arrangements (ref. living alone)													
tylko z małżonkiem / with spouse only	0,765	0,212	0,000	**	0,716	0,325	0,028	**	0,802	0,282	0,004	***	
z małżonkiem i innymi osobami / with spouse and other people	0,523	0,219	0,017	**	0,524	0,333	0,116		0,521	0,294	0,076	*	
bez małżonka, ale z innymi osobami / without spouse, but with others	-0,411	0,114	0,000	***	-0,340	0,237	0,151		-0,450	0,132	0,001	***	
Niepełnosprawność (ref. bez niepełnosprawności) / Disability (ref. without disability)													
z niepełnosprawnością / with disability	-0,479	0,082	0,000	***	-0,615	0,130	0,000	***	-0,386	0,106	0,000	***	
Status na rynku pracy (ref. bierny zawodowo) / Employment status (ref. economically inactive)													
pracujący / in employment	0,272	0,106	0,011	**	0,299	0,159	0,061	*	0,272	0,148	0,067	*	
bezrobotny / unemployed	-0,790	0,186	0,000	***	-1,203	0,276	0,000	***	-0,400	0,256	0,119		
Posiadanie dzieci (ref. nie) / Having children (ref. no)													
tak / yes	0,189	0,102	0,065	*	0,059	0,160	0,712		0,254	0,133	0,056	*	
Sytuacja materialna gosp. dom. / Financial situation of HH	0,727	0,030	0,000	***	0,743	0,049	0,000	***	0,705	0,039	0,000	***	
Poczucie osamotnienia / Loneliness	-0,724	0,019	0,000	***	-0,686	0,033	0,000	***	-0,743	0,024	0,000	***	
Stała / Constant	13,298	0,223	0,000	***	13,082	0,340	0,000	***	13,340	0,287	0,000	***	
N	7,389											2,815	4,574
R ²	0,374											0,405	0,357

Oznaczenia: β – oszacowanie parametrów modelu, SE – błąd standardowy oszacowania parametrów.

Note: β – parameter estimates, SE – standard errors.

Istotność oszacowań parametrów: ***0,001 **0,05 * 0,1.

Significance of parameters estimates: ***0,001 **0,05 * 0,1.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z drugiej rundy badania Rodziny i Generacje – GGS-PL-2 (dane nieważone).

Source: own calculations based on data from the second wave of the Polish Generations and Gender Survey GGS-PL-2 (unweighted data).

Anita Abramowska-Kmon

dla kategorii osób mieszkających ze współmałżonkiem (z innymi osobami lub bez nich) zmniejszyły się niemal dwukrotnie. Natomiast dla osób tworzących gospodarstwa domowe z innymi osobami, ale bez współmałżonka, oszacowania stało się istotne statystycznie i przyjęło znacznie mniejszą wartość ujemną niż w Modelu 1. Oznacza to, że uwzględnienie poczucia osamotnienia w modelu ujawnia, że osoby tworzące tego typu gospodarstwa domowe odznaczają się istotnie mniejszym zadowoleniem z życia niż osoby mieszkające samotnie. W modelu dla mężczyzn okazało się, że jedynie ci mieszkający ze swoimi żonami (partnerkami) charakteryzowali się większą satysfakcją życiową niż kawalerowie, dla pozostałych kategorii różnice są nieistotne statystycznie. Z kolei z modelu dla kobiet można wnioskować, że te mieszkające bez współmałżonka, ale z innymi osobami, są istotnie mniej zadowolone z życia niż panny (oszacowanie to przyjęło mniejszą wartość ujemną niż w Modelu 1). Dla pozostałych kategorii sytuacji rodzinnej dla kobiet oszacowania są także mniejsze niż w Modelu 1.

Jednak ciekawszy wniosek można wysnuć na podstawie zmian oszacowań dla zmiennej opisującej fakt posiadania dzieci. Otóż w modelach ze zmienną opisującą poczucie osamotnienia znaczenie posiadania dzieci znacznie zmalało i w modelu dla obu płci łącznie oszacowanie jest istotne na poziomie 0,1 (wcześniej było na poziomie 0,001). Z kolei dla oddzielnych modeli dla płci oszacowanie to okazało się być nieistotne statystycznie dla mężczyzn, a to oznacza, że osoby bezdzietne charakteryzowały się podobnym poziomem zadowolenia z życia jak osoby posiadające dzieci. Można zatem sądzić, iż istnieje bardzo silny związek między bezdzietnością i poczuciem osamotnienia, które bezpośrednio wpływa na satysfakcję życiową osób w wieku 50 lat i więcej w Polsce. Pojawia się zatem pytanie, czy osoby bezdzietne w wieku 50 lat i więcej czują się bardziej osamotnione z powodu braku dzieci, czy może z innych powodów – np. braku partnera, mniejszych sieci rodzinnych i społecznych – niż osoby posiadające dzieci.

Kolejny interesujący wynik w Modelu 2 w porównaniu do Modelu 1 można zauważyć dla zmiennej status na rynku pracy. Po wprowadzeniu poczucia osamotnienia oszacowane współczynniki uległy zmniejszeniu, co może oznaczać także większe znaczenie związku między poczuciem osamotnienia a posiadaniem pracy dla zadowolenia z życia. Co ciekawe, istotność oszacowań dla kobiet dla statusu na rynku pracy uległa zmianie w Modelu 2. Okazało się, że oszacowanie dla kobiet pracujących stało się istotne statystycznie, a dla kobiet bezrobotnych – nieistotne statystycznie. Wyniki te zdają się pokazywać, że to nie sam fakt posiadania pracy zwiększa zadowolenie z życia, ale raczej spotkania ze współpracownikami, które zaspokajają potrzebę kontaktu z innymi ludźmi i tym samym poprzez redukcję poczucia osamotnienia zwiększają satysfakcję życiową.

W nawiązaniu do postawionych pytań badawczych należy stwierdzić, iż uzyskane wyniki dla osób w wieku 50 lat i więcej w Polsce potwierdziły rezultaty analiz przeprowadzonych dla innych krajów (pytanie 1). Oznacza to, że ustalenia dotyczące relacji między płcią, wiekiem, poziomem wykształcenia, sytuacją rodzinną, stanem

Poczucie osamotnienia a zadowolenie z życia osób w wieku 50 lat i więcej w Polsce...

cywilnym, statusem na rynku pracy, faktem posiadania dziecka, sytuacją finansową i stanem zdrowia są zgodne z wynikami uzyskanymi przez innych badaczy. Wyjątek stanowią wyniki uzyskane dla osób owdowiałych, których zadowolenie z życia jest nieco większe lub zbliżone (w zależności od modelu) do zadowolenia z życia osób w związkach. Z kolei odwołując się do drugiego pytania badawczego trzeba odnotować, że niniejsze analizy dokumentują negatywny związek między poczuciem osamotnienia a zadowoleniem z życia. Jeśli zaś chodzi o trzecie pytanie, można uznać, że związek między poczuciem osamotnienia a zadowoleniem z życia jest nieco silniejszy dla kobiet w wieku 50 lat i więcej niż dla mężczyzn w tym samym wieku. Włączenie do modelu zmiennej poczucie osamotnienia spowodowało np. obniżenie satysfakcji życiowej kobiet mieszkających z innymi osobami, ale nie ze współmałżonkiem.

PODSUMOWANIE

Celem artykułu było wskazanie determinant zadowolenia z życia osób w wieku 50 lat i więcej w Polsce. Oprócz indywidualnych demograficzno-społecznych charakterystyk uwzględniono poczucie osamotnienia jednostek. Wyniki analiz są w większości zgodne z wynikami uzyskanymi przez innych badaczy i opisanymi w literaturze przedmiotu. Przeprowadzone analizy pokazały także, że dodatni związek między zadowoleniem z życia wśród osób w wieku 50 lat i więcej a posiadaniem dzieci może być wyjaśniony poprzez poczucie osamotnienia. Po włączeniu do analiz poczucia osamotnienia związek między posiadaniem dzieci a zadowoleniem z życia, który wcześniej był dodatni, stał się nieistotny. Oznacza to silną relację między bezdzietnością a poczuciem osamotnienia, które bezpośrednio wpływa na zadowolenie z życia. Można zatem uznać, iż poczucie osamotnienia odgrywa rolę zmiennej pośredniczącej, która negatywnie powiązana z faktem posiadania dzieci, zmniejsza efekt tej zmiennej na zadowolenie z życia. Może to także wynikać z silnego związku między poczuciem osamotnienia a wsparciem społecznym, które znacząco determinuje satysfakcję życiową (Hombrados-Mendieta i in. 2013). Można zakładać, iż posiadanie dzieci zwiększa szanse otrzymywania wsparcia i tym samym zmniejsza poczucie osamotnienia i zwiększa zadowolenie z życia i subiektywną jakość życia. Podobnie poczucie osamotnienia pełni rolę mediatora w związku między statusem na rynku pracy a satysfakcją życiową. Oznacza to, że posiadanie pracy może być źródłem wsparcia społecznego i kontaktów z innymi ludźmi oraz poczucia bycia potrzebnym, a przez to zwiększać zadowolenie z życia. Natomiast brak pracy (czyli pozostawanie bezrobotnym) może wiązać się z mniejszymi sieciami społecznymi oraz wyższym poziomem stresu i w ten sposób pośrednio zmniejszać satysfakcję życiową. Podsumowując, można przyjąć, iż relacja między niektórymi społeczno-demograficznymi charakterystykami jednostek i zadowoleniem z życia może być wyjaśniona poprzez stopień poczucia osamotnienia, które jest determinowane przez te zmienne.

Anita Abramowska-Kmon

Uzyskane odpowiedzi na postawione pytania badawcze nie wyczerpują problematyki relacji między poczuciem osamotnienia a zadowoleniem z życia, wprost przeciwnie – pojawiają się nowe zagadnienia, warte dalszych analiz. Przede wszystkim, jednym z kierunków dalszych badań może być sprawdzenie, jaki typ osamotnienia (społeczne czy emocjonalne) w większym stopniu różnicuje zadowolenie z życia osób nie tylko w wieku 50 lat i więcej. Ponadto, wątek dotyczący związku między posiadaniem dzieci a osamotnieniem i zadowoleniem z życia mógłby być rozszerzony o próbę odpowiedzi na pytanie, w jaki sposób jakość relacji między osobami w wieku 50 lat i więcej w Polsce a ich dziećmi determinuje ten związek dla obu stron tych więzi rodzinnych. Można przypuszczać, że lepsze relacje między rodzicami i dorosłymi dziećmi przyczyniają się do zwiększenia szans otrzymywania różnego rodzaju wsparcia w potrzebie, i tym samym do większej jakości życia i zadowolenia. Podobnie, włączenie do analiz informacji o jakości związku z obecnym współmałżonkiem (ewentualnie z małżonkiem, który zmarł) mogłoby poszerzyć wiedzę na temat większego zadowolenia z życia osób owdowiałych niż pozostających w związku w Polsce w porównaniu do innych krajów. Oprócz tego, pogłębione analizy związku między statusem na rynku pracy, poczuciem osamotnienia i zadowoleniem z życia mogłoby dostarczyć argumentów oraz praktycznych rozwiązań polityki społecznej mającej na celu np. opóźnianie momentu przejścia na emeryturę. Co więcej, w celu pogłębienia wiedzy w zakresie zadowolenia z życia oraz bardziej ogólnie subiektywnej jakości życia warto w powyższych propozycjach analiz uwzględnić porównania międzynarodowe, co umożliwiają dane GGS.

Do analiz przedstawionych w tym artykule wykorzystałam dane pochodzące z drugiej rundy badania GGS-PL, które mają też pewne ograniczenia wynikające m.in. z faktu z wykorzystania danych przekrojowych. Więcej światła na dyskutowane w niniejszym artykule kwestie mogłyby rzucić wyniki analiz prowadzonych na danych wzdłużnych (zarówno panelowych jak i retrospektywnych), zatem w dalszych pracach badawczych warto użyć danych panelowych badania GGS-PL. Można też oczekiwać, że kolejne rundy badania GGS (nie tylko w Polsce) mogłyby przyczynić się do zwiększenia wiedzy w tym zakresie.

Podsumowując, kwestia zadowolenia z życia oraz szeroko pojęta jakość życia, zwłaszcza wśród osób w wieku 50 lat i więcej nabiera coraz większego znaczenia w debacie publicznej z uwagi na postępujący proces starzenia się ludności i rosnącą liczbę osób starszych. Poza tym spadek dzietności, rosnący udział osób bezdzietnych, malejące sieci rodzinne i wydłużenie życia może przyczynić się do większego osamotnienia i mniejszego zadowolenia z życia osób w wieku 50 lat i więcej (w szczególności starszych i sędziwych) w przyszłości. Jakość życia i jego składowe, m.in. zadowolenie z życia, poczucie osamotnienia czy stan zdrowia są istotnymi elementami tzw. „udanego starzenia się” (*successful ageing*), zatem w tym kontekście warto kontynuować tego typu analizy, których wyniki byłyby przydatne zarówno dla polityków społecznych jak i osób w każdym wieku.

ŹRÓDŁO FINANSOWANIA

Niniejszy artykuł powstał w ramach projektu „Generacje, rodziny i pleć kulturowa (GGs-PL)” finansowanego przez Narodowe Centrum Nauki na podstawie umowy 2013/08/M/HS4/00421 (runda druga).

LITERATURA

- Baranowska A., 2010, *Family formation and subjective well-being. A literature overview*, „Studia Demograficzne”, 1–2 (157–158), 103–127.
- Bergsma A., Poot G., Liebroer A.C., 2008, *Happiness in the Garden of Epicurus*, „Journal of Happiness Studies”, 9(3), 397–423.
- Blanchflower D.G., Oswald A.J., 2004, *Well-being over time in Britain and the USA*, „Journal of Public Economics”, 88(7–8), 1359–1386.
- Blanchflower D.G., Oswald A.J., 2008, *Is well-being U-shaped over the life cycle?*, „Social Science & Medicine”, 66(8), 1733–49.
- Böhne P., Kohler U., 2010, *Well-being and inequality*, [w:] S. Immerfall, G. Therborn (red.), *Handbook of European societies. Social transformations in the 21st century*, (s. 629–666), Springer, New York.
- Cantril H., 1965, *The pattern of human concern*, Rutgers University Press, New Brunswick, New Jersey.
- Carr D., Freedman V.A., Cornman J.C., Schwarz N., 2014, *Happy marriage, happy life? Marital quality and subjective well-being in later life*, „Journal of Marriage and the Family”, 76(5), 930–948.
- Chłoń-Domińczak A., Kotowska I.E., Abramowska-Kmon A., Kurkiewicz J., Stonawski M., 2014, *Population ageing in Europe: facts, implications and policies*, European Commission.
- Clark A.E., 2007, *Born to be mild? Cohort effects don't (fully) explain why well-being is U-shaped in age*, IZA Discussion Papers No. 3170, Institute for the Study of Labor (IZA).
- de Jong Gierveld J., 2006, *A 6-Item Scale for Overall, Emotional, and Social Loneliness. Confirmatory Tests on Survey Data*, „Research on Aging”, 28(5), 582–598.
- de Jong-Gierveld J., 1999, *Manual of the Loneliness Scale*, 1–26. http://home.fsw.vu.nl/tg.van.tilburg/manual_loneliness_scale_1999.html (data dostępu: 6.09.2016).
- de Jong Gierveld J., van Tilburg T., 2006, *A 6-Item Scale for Overall, Emotional, and Social Loneliness*, „Tijdschrift Voor Gerontologie En Geriatrie”, 39(1), 4–15.
- de Jong Gierveld J., van Tilburg T., 2010, *The De Jong Gierveld short scales for emotional and social loneliness: Tested on data from 7 countries in the UN Generations and Gender Surveys*, „European Journal of Ageing”, 7(2), 121–130.
- Dear K., Henderson S., Korten A., 2002, *Well-being in Australia-findings from the national survey of mental health and well-being*, „Social Psychiatry and Psychiatric Epidemiology”, 37(11), 503–9.
- Diener E., Emmons R.A., Larsen R.J., Griffin S., 1985, *The Satisfaction with Life Scale*, „Journal of Personality Assessment”, 49(1), 71–75.
- Diener E., Eunkook M.S., Lucas R.E., Smith H.L., 1999, *Subjective well-being: three decades of progress*, „Psychological Bulletin”, 125(2), 276–302.
- Dykstra P.A., 2009, *Older adult loneliness: Myths and realities*, „European Journal of Ageing”, 6(2), 91–100.
- Easterlin R.A., 2003, *Happiness of women and men in later life: nature, determinants, and prospects*, [w:] M.J. Sirgy, D. Rahtz, A.C. Samli (red.), *Advances in Quality-of-Life Theory and Research*, Vol. 20 (s. 13–25), Springer Netherlands.
- Ferrer-i-Carbonell A., 2005, *Income and well-being: an empirical analysis of the comparison income effect*, „Journal of Public Economics”, 89(5–6), 997–1019.
- Frijters P., Beaton T., 2012, *The mystery of the U-shaped relationship between happiness and age*, „Journal of Economic Behavior Organization”, 82(2–3), 525–542.

Anita Abramowska-Kmon

- Frijters P., Haisken-DeNew J.P., Shields M.A., 2004, *Money does matter! Evidence from increasing real income and life satisfaction in East Germany following reunification*, „American Economic Review”, 94(3), 730–740.
- Gerðtham U.-G., Johannesson M., 2001, *The relationship between happiness, health, and socio-economic factors: results based on Swedish microdata*, „The Journal of Socio-Economics”, 30, 553–557.
- Hank K., Wagner M., 2013, *Parenthood, Marital Status, and Well-Being in Later Life: Evidence from SHARE*, „Social Indicators Research”, 114(2), 639–653.
- Hansen T., Slagsvold B., 2016, *Late-Life Loneliness in 11 European Countries: Results from the Generations and Gender Survey*, „Social Indicators Research”, 129(1), 445–464.
- Helliwell J.F., 2003, *How's life? Combining individual and national variables to explain subjective well-being*, „Economic Modelling”, 20(2), 331–360.
- Helliwell J.F., Putnam R.D., 2004, *The social context of well-being*, „Philosophical Transactions of the Royal Society of London. Series B, Biological Sciences”, 359(1449), 1435–46.
- Heukamp F.H., Ariño M.A., 2011, *Does country matter for subjective well-being?*, „Social Indicators Research”, 100(1), 155–170.
- Hombrados-Mendieta I., García-Martín M.A., Gómez-Jacinto L., 2013, *The Relationship Between Social Support, Loneliness, and Subjective Well-Being in a Spanish Sample from a Multidimensional Perspective*, „Social Indicators Research”, 114(3), 1013–1034.
- Horner E.M., 2014, *Subjective Well-Being and Retirement: Analysis and Policy Recommendations*, „Journal of Happiness Studies”, 15, 125–144.
- López Ulloa B.F., Möller V., Sousa-Poza A., 2013, *How does subjective well-being evolve with age? A literature review*, „Journal of Population Ageing”, 6(3), 227–246.
- Luo Y., Hawkey L.C., Waite L.J., Cacioppo J.T., 2012, *Loneliness, health, and mortality in old age: A national longitudinal study*, „Social Science and Medicine”, 74(6), 907–914.
- Mette C., 2005, *Wellbeing and dependency among the European elderly. The role of social integration*, ENEPRI Research Report nr 12.
- OECD, 2013, *OECD Guidelines on Measuring Subjective Well-being*, OECD Publishing, Paris.
- OECD, 2015, *How's Life? 2015: Measuring Well-being*, OECD Publishing, Paris.
- Palmore E., Luikart C., 1972, *Health and social factors related to life satisfaction*, „Journal of Health and Social Behavior”, 13(1), 68–80.
- Pavot W., Diener E., 1993, *Review of the Satisfaction With Life Scale*, „Psychological Assessment”, 5(2), 164–172.
- Rodríguez M.M.S., de Jong Gierveld J., Buz J., 2014, *Loneliness and the exchange of social support among older adults in Spain and the Netherlands*, „Ageing & Society”, 34(2), 330–354.
- Singh K., Srivastava S.K., 2014, *Loneliness and Quality of Life Among Elderly People*, „Journal of Psychosocial Research”, 9(1), 11–18.
- Stiglitz J.E., Sen A., Fitoussi J.-P., 2009, *On the report by the commission on the measurement of economic performance and social progress*, SSRN Electronic Journal.
- Stuart-Hamilton I., 2006, *Psychologia starzenia się*, Zysk i S-ka Wydawnictwo, Poznań.
- Uhlenberg P., Mueller M., 2003, *Family context and individual well-being. Patterns and mechanisms in life course perspective*, [w:] J.T. Mortimer, M.J. Shanahan (red.), *Handbook of the Life Course* (s. 123–148), Kluwer Academic/Plenum Publishers, New York.
- Verbakel E., 2012, *Subjective well-being by partnership status and its dependence on the normative climate*, „European Journal of Population”, 28(2), 205–232.
- Waite L.J., 2009, *Marital history and well-being in later life*, [w:] P. Uhlenberg (red.), *International Handbook of Population Aging* (s. 691–704), Springer Netherlands.
- Waldegrave C., Cameron M.P., 2010, *The impact of poverty on wellbeing during midlife*, „New Zealand Journal of Psychology”, 39(2), 32–40.
- Walker A., Mollenkopf H., 2007, *International and multidisciplinary perspectives on quality of life in old age*, [w:] H. Mollenkopf, A. Walker (red.), *Quality of Life in Old Age* (s. 3–13), Springer Netherlands.

LONELINESS AND WELL-BEING OF PEOPLE AGED 50 OR MORE IN POLAND

ABSTRACT

The main aim of the paper was the analysis of determinants of life satisfaction of people aged 50 years and more in Poland. The data used in the analysis came from the second wave of the Polish Generations and Gender Survey (GGS-PL) that had been carried out in 2014 and 2015. The linear regression models with the dependent variable describing life satisfaction were estimated. Explanatory variables, incorporated into the model, included basic socio-demographic variables as well as a variable describing loneliness. The obtained results are in line with those described in the literature. As expected, better educated individuals, with higher income are more satisfied with life. Similarly, married persons had higher life satisfaction than those living without a spouse. Moreover, persons in employment were more satisfied with life than those economically inactive, while unemployment diminishes life satisfaction of people aged 50+ in Poland, especially for men. The same was found for those having children: they were more satisfied with life than the childless. The most important finding is that the lonely individuals are less satisfied with their lives. Interestingly, the positive relationship between satisfaction with life and having children among people aged 50+ may be explained by loneliness. It means that childlessness is strongly related to loneliness and loneliness mediates the effect of childlessness on satisfaction with life.

Keywords: life satisfaction, loneliness, quality of life, people aged 50 years and more